

Aurelija USONIENĖ
Vilniaus universitetas

TIKIMYBĖS VEIKSMAŽODŽIAI ANGLŲ IR LIETUVIŲ KALBOSE: ATITIKMENŲ PAIEŠKA

1. Darbo tikslas ir uždaviniai

Šio kontrastyvinio bandomojo tyrimo tikslas – remiantis lygiagretaus¹ tekstyno metodika apžvelgti tikimybės veiksmažodžių semantinį ir sintaksinį potencialą anglų ir lietuvių kalbose bei aptarti svarbiausius kokybinius ir kiekybinius tikimybės raiškos parametrus. Ketinama pažiūrėti, kokio pobūdžio tapatumas egzistuoja ir kaip jis realizuojamas perteikiant tikimybės sąvoką lietuvių kalba. Kitaip tariant, kaip sprendžia tapatumo problemą grožinės literatūros vertėjai ir koks gali būti vertėjų pasirinktos strategijos lingvistinis vertinimas. Ar daro įtaką vertėjo sprendimams originalo kalba, ar siekiama gryno formalaus „žodyninio“ leksinio tapatumo vertime? Taigi svarbiausi konkretūs darbo uždaviniai bei svarstylini klausimai būtų šie:

- a) apžvelgti pagrindinius kokybinius ir kiekybinius tikimybės veiksmažodžių parametrus;
- b) patyrinėti tikimybės sąvokos apimtį, išsiaiškinti, ar ji vienalytė ar sudėtinė; jei sudėtinė – kokie prasminiai elementai ją sudaro;
- c) aptarti tikimybės raiškos ir reikšmės įvairovę tarpkalbiniu aspektu;
- d) interpretuoti nulinį atitikimą (ang. zero correspondence) arba nulinį tapatumą ir patyrinėti, kaip jis kompensuojamas;
- e) aptarti leksinį (formalųjį) nulinį tapatumą ir kompensuojamąjį tapatumą (ang. non-congruent correspondence).

2. Metodas ir kalbiniai duomenys

Pagrindinis tyrimo metodas yra tekstynais paremta kontrastyvinė analizė – vienas populiariausių šiuolaikinės lingvistikos metodų, leidžiantis tyrėjams daug plačiau ir tiksliau palyginti kelių kalbų autentišką medžiagą, remtis kolektyvine intuicija ir gauti gerokai patikimesnius, objektyvesnius rezultatus. Gana seniai ir labai produktyviai

¹ Norečiau nuoširdžiai padėkoti dviem anoniminiams recenzentams ir profesorei Evaldai Jakaitienei už pastabas ir pasiūlymus, paskatinusius patikslinti kai kurių minčių formulavimą. Šiame straipsnyje vartojami terminai *lygiagretusis tekstynas*, *konkordansas* yra paimti iš VDU Kompiuterinės lingvistikos centro mokslininkų darbų bei šiame centre sudaryto internetinio anglų-lietuvių kalbų lygiagrečiojo tekstyno aprašymo (<http://donelaitis.vdu.lt/>)

šioje srityje dirbama Didžiojoje Britanijoje, Švedijoje, Norvegijoje, Belgijoje ir kitose šalyse. Iš daugelio įdomių darbų norėtusi paminėti bent keletą, kurie tiesiogiai susiję su šiuo darbu: A i j m e r 1996; 1997; S i m o n - V a n d e n b e r g e n 1999; J o h a n s s o n 2001; 2003; v a n d e r A u w e r a, S c h a l l e y, N u y t s 2005.

Šiai bandomajai studijai buvo sudaryti du nedideli lygiagretieji tekstynai, deja, abu jie yra vienakrypčiai, t.y. originalaus grožinės literatūros teksto vertimas iš anglų kalbos (šaltinis) į lietuvių kalbą.

- a) Pirmajam lygiagrečiajam anglų-lietuvių tekstynui² (LA-LT_{Haris Poteris}) duomenys buvo rinkti iš dviejų elektroninių tekstų. Tai – Zitos Marienės iš anglų kalbos versto J. K. Rowling „Haris Poteris ir išminties akmuo“ (*Harry Potter and the Sorcerer's Stone*) lietuviškas variantas ir jo originalas. Abu tekstai, originalas ir vertimas, buvo sulygiuoti pasakiniui, juos išdėstant vieną šalia kito lygiagrečiai. Paskui rankiniu būdu buvo surenkami tyrinėjamų žodžių konkordansai. Bendras viso šio lygiagretaus tekstyno dydis yra 132 400 žodžių, o iš jo atrinkto tikimybės junginių tekstyno dydis – apie 15 000 žodžių. Pastarajame tekстыne yra sukaupta 403 anglišku atrodymo veiksmažodžių pavartojimo atvejų ir, žinoma, dar tiek pat lietuviškų atitikmenų.
- b) Antrąjį lygiagretųjį tekstyną (LYG_{A-LT}) sudaro nagrinėjamų žodžių konkordansai, gauti iš lygiagretaus tekstyno, esančio Dabartinės lietuvių kalbos tekстыne, atliktos paieškos. Atrinkto tekstyno dydis yra apie 20 000 žodžių, o bendras anglišku veiksmažodžių pavartojimo skaičius yra 328. Atitinkamai tiek pat yra ir lietuviškų atitikmenų variantų.

Taigi bendras abiejų specializuotų *tikimybės* tekstynų dydis yra apie 35 000 žodžių, o bendras analizuojamų anglišku veiksmažodžių pavartojimo atvejų skaičius – 731. Atlikta šių žodžių paieška: anglišku veiksmažodžių SEEM, APPEAR, LOOK ir lietuviškų veiksmažodžių ATRODYTI, RODYTIS (*atrodo, atrodydavo, rodos, berods* ir pan.) bei žodžių TARSI, TARYTUM ir kt. Paieška buvo tarsi dviejų krypčių, nes lygiagrečių konkordansų atitikmenys pagal ieškomo žodžio kalbą (anglų arba lietuvių) davė skirtingus rezultatus, pavyzdžiui, lygiagrečiame angliškojo SEEM konkordanse lietuviški ATROD* ir PASIROD* atitikmenys sudarė 66%, o tai reiškia, kad tiesioginis leksinis tapatumas nėra labai didelis. Likusiąją vertimo atitikmenų dalį galima skirstyti į visišką nulinį tapatumą (Ø LT/A) ir į kompensuojamąjį tapatumą ('non-congruent correspondence', žr. J o h a n s s o n 2001, 224).

² Labai dėkinga Vilniaus universiteto Anglų filologijos bakalauro programos studentei Olgai Blumenzon, kuriai pavyko gauti elektrinius abiejų tekstų variantus, bei Neringai Šarkelytei ir Anai Sorokinai, kurios juos išsaugojo savo duomenų bazėje.

Visišku nuliniu tapatumu laikysiu tuos atvejus, kai sulygiuotuose pasakiniui paraleliniuose variantuose reikšmės požiūriu vertimas neturi jokio semantinio atitikmens, pavyzdžiui:

(8) Visiškas nulinis tapatumas: vertimas (Ø LT)

Originalo tekstas	Vertimas (Ø LT)
<s>Ampleforth looked startled again.</s>	<s>Amplfortas vėl krūptelėjo .</s>
17:16 <i>It seemed to be a handsome, leather-covered book.</i>	17:16 <i>Jis padavė didelį oda įrištą albumą.</i>
<s> “It seems to have got colder.”</s></p>	<s>-- Jau gana šalta.</s></p>

Kai ieškomas žodis buvo lietuviškas, pavyzdžiui ATRODO, jo atitikmenys originalo tekste buvo gana įvairūs, tarp jų nemaža dalis ir nulinio tapatumo atvejų:

(9) Visiškas nulinis tapatumas: originalo tekstas (Ø A)

Originalo tekstas (Ø A)	Vertimas
<s> “You see <u>how it is</u> : an empty shop, you might say.</s>	<s>-- Matote, kaip čia viskas atrodo -- beveik tuščia parduotuvė.</s>

Kompensuojamasis tapatumas yra tokie atitikimo atvejai, kai reikšmės požiūriu didesnė ar mažesnė dalis originalo tekste veiksmožodžio turimos reikšmės vertime yra kompensuojama įvairiomis kitomis priemonėmis (dalelytėmis,rieveksmiais ir pan.), pavyzdžiui:

(10) Kompensuojamasis tapatumas

Originalo tekstas	Vertimas
<s>Julia had settle down on her side and seemed to be already on the point of falling asleep.</s>	<s>Džulija pasivertė ant šono tarsi ruošdamasi miegoti.</s>
<s>He appeared not to have noticed Winston's blue overalls.</s>	<s>Jis tarsi nematė, kad Vinstonas su mėlynu kombinezonu.</s>
1:30 “It certainly seems so ,” said Dumbledore.	1:30 – Regis , taip, – atsakė Dumbldoras.
1: 31 Professor McGonagall flinched, but Dumbledore, who was unsticking two lemon drops, seemed not to notice.	1:31 Profesorė krūptelėjo, bet Dumbldoras, atkrapštydamas du ledinukus, lyg ir nepastebėjo .

3. Tyrimo objektas ir klausimo apžvalga

Kiekybinis skirtumas tarp anglišių tikimybės veiksmožodžių SEEM, LOOK, APPEAR ir jų lietuviškų atitikmenų yra gana akivaizdus. Jei paimsime dvikalbius Anglų-lietuvių ar Lietuvių-anglų kalbų žodynus (Piesarskas 1999, 47, 814; Piesarskas, Svecevičius 1997, 63, 508), rasime šias paraleles:

(1) A: *seem, look, appear*

LT: *atrodyti, rodytis*

Pirmieji anglų kalbotyroje prakalbę apie tikimybės veiksmažodžių grupę yra naujosios Longmano anglų kalbos gramatikos autoriai (*Longman Grammar of Spoken and Written English*, 1999). Į šią grupę patenka veiksmažodžiai SEEM ir APPEAR, kai jie vartojami su pilnos bendratis komplementu³, t.y. vadinamaisiais nefinitiniais bendratis sakiniiais (*to*-clauses), pavyzdžiui:

(2) *Miss Adeane [appeared] to have become rather deaf.* (FICT) (LGCWE 1999, 708)

Kaip teigia autoriai, tokiais atvejais kalbėtojo reiškiamas vertinamasis požiūris į bendratis komplemento sakiniu perteikiamos propozicijos turinį turi tam tikrą netikrumo atspalvį (“the proposition presented in the *to*-clause has a certain degree of likelihood”) (LGSWE 1999, 708).

Labai dažnai tokia kalbėtojo ar rašytojo nuomonė nėra reiškiamą tekste tiesiogiai, bet yra numanoma, būtent “the attribution of stance is not overt but can be easily inferred as that of the speaker/writer” (LGSWE 1999, 977). DIXONAS (1992) savo anglų kalbos gramatikoje pilnos bendratis komplementus vadina “*Judgement TO complements*” (‘sprendimo komplementai’) ir tvirtina, kad bendratis dalelė TO negali būti praleista prieš tas daiktavardžio frazes, kurios neimplikuoja numanymo, pavyzdžiui:

(3) “*He seems to be a doctor, but not *He seems a doctor.*” (DIXON 1992, 202)

Siūlau palyginti su lietuviškais atitikmenimis, kurie taip pat gana aiškiai rodo taikoskyrą tarp lietuviško veiksmažodžio ATRODYTI komplementacijos variantų, reiškančių tiesioginę išpūdžio registraciją ir netiesioginį mentalinį suvokimą, turintį lengvą abejonės atspalvį:

(4) *Atrodo, (kad) jis yra gydytojas*, bet ne **Jis atrodo/pasirodo gydytoju*.

Kaip matyti iš šių pavyzdžių, toks esinys, kaip ‘asmens buvimas gydytoju’ kalboje nėra laikoma tokia objektų savybe, kurią galima tiesiogiai suvokti mūsų pojūčiais. Šalutinis komplemento sakiny (*kad) jis yra gydytojas* žymi propoziciją, todėl jis puikiausiai dera su veiksmažodžiu ATRODYTI, kuris šioje situacijoje perteikia kalbėtojo netikrumą dėl jos teisingumo. Čia nėra aptariama asmens išvaizda, bet abejojama, ar tikrai jis yra gydytojas. Lietuviškai galima būtų sakyti:

(5) *Jis pasirodė man tikru gydytoju*⁴ arba *Jis atrodo kaip tikras gydytojas*.

Kita vertus, tokiais atvejais nėra svarstoma, ar tikrai žmogus yra gydytojas, ar mūsų akys neapgauna, ar suvoktas išpūdis yra teisingas. Vertinami tik grynai išoriniai

³ Holvoetas ir Judžentis (2003, 34) siūlo bet kuriam valdomam kalbos vienetui vartoti terminą „valdinys“, o ne „papildinys“, tačiau šiame darbe pasirinktas terminas komplementas.

⁴ Plg. „nepastovaus ir reliatyvaus būvio įnagininkas“ (Balkevičius 1998, 79).

bruožai ar kiti požymiai, kurie lemia suvokto įspūdžio subjektyvumą, nes mūsų po-
jūčiai neretai yra klaidingi, pavyzdžiui: *Vėjuotie i mažas šaltis dideliu speigu atródo*
Vvr. (LKŽe). Daugelis lingvistų, kuriems formos ir reikšmės sąveikos problemos yra
itin aktualios, pastebi, kad pagrindinis semantinis formalios opozicijos SEEM P⁵ ir
SEEM to be P požymis yra tiesioginio, subjektyvaus jutiminio įspūdžio (išvaizdos
apibūdinimo) priešinimas netiesioginiam mentaliniam suvokimui. A u s t i n a s (1962,
38) pabrėžia, jog niekas nemano teigti, kad *“He seems to be his father”* (‘Jis, atrodo,
[yra] jo tėvas’) yra *“He looks like his father”* (‘Jis atrodo kaip jo tėvas/Jis panašus į
savo tėvą’) perfrazavimas. Tuo tarpu A i j m e r (1980, 85t.) atkreipia dėmesį į tai, kad
tik vadinamoji bejungtukė frazinė komplementacija *“John seems lonely”* (‘Džonas atro-
do vienišu/vienišas’) turi tiesioginio subjektyvaus jutiminio suvokimo reikšmę (‘direct
subjective experience’) ir yra priešinama to be P komplementui pavyzdyje *“John seems
to be lonely”* (‘Atrodo, kad Džonas vienišas’).

Taigi šiuo požiūriu paralelės tarp anglų ir lietuvių kalbų raiškos ir reikšmės lygme-
nyje yra akivaizdžios: atrodymo veiksmažodžiai, vartojami su finitiniaisia arba nefini-
tiniais komplemento sakiniais, turi tikimybės reikšmę. Taip kalbėtojas gali išreikšti
savo abejones dėl komplemento sakiniu perteikiamo sprendimo teisingumo. Mano
ankstesnio tyrimo rezultatai (U s o n i e n ė 2003) parodė, kad lietuvių kalbos veiksma-
žodis ATRODYTI dažniau vartojamas būtent modalinei tikimybei reikšti nei tiesio-
giniams mūsų pojūčiais suvokiamiems įspūdžiams žymėti. Statistinė viso ATRODO
konkordanso analizė rodo, kad 61% visos jo vartosenos sudaro parentezė ir finitinių
(KAD/JOG/KAS ir pan.) sakinių komplementacija, pavyzdžiui:

- (6) *Jam atrodo, kad mes dar nedirbam. Kaip tau atrodo, kas man yra?*
Atrodo, jai nelabai pasisekė. Viskas, atrodo, puikiai tinka.

Tokiais vartosenos atvejais ATRODYTI bus laikomas tikimybės veiksmažodžiu ir
priešinamas ATRODYTI, vartojamam kaip „negrynoji jungtis“ (*Brolis išrodė pavar-
gęs*) (B a l k e v i č i u s 1998, 59)

Apibendrinant čia aptariamą tikimybės sąvokos turinį ir raišką, būtina atkreipti
dėmesį į tai, kad jos semantinė struktūra nėra vienalytė. Ją sudaro šie pagrindiniai
reikšmės elementai:

- (7) vertinamasis sprendimas (judgement),
subjektyvus vertinimas (subjective evaluation),
numanymas (inference),
netikrumas/abejonė (uncertainty/likelihood).

⁵ P žymi frazę, t. y. bet kokį daiktavardžio (NP), būdvardžio (AP) ar kitą junginį, kuris gali būti
veiksmažodžio SEEM komplementu.

Lingvistiniai tyrimai rodo, kad būtina skirti dvi pagrindines aptariamųjų atrodymo veiksmažodžių reikšmes, susietas su struktūriniais vartosenos ypatumais, būtent atvejus, kai žymimas: a) tiesioginis jutiminis/mentalinis išpūdis ir b) netiesioginis mentalinis suvokimas, pagrįstas numanymu ir todėl turintis sodraus abejonės/netikrumo atspalvį. Mūsų pojūčiai nelaikytini objektyviu informacijos gavimo šaltiniu, dažniausiai jie būna iškreipti arba subjektyviai interpretuojami. Tarpkalbiniai struktūriniai raiškos skirtumai yra akivaizdūs. Kalbinė tikimybės konceptualizacija bei jos raiškos specifika anglų ir lietuvių kalbose nėra išsamiai ištirtas klausimas. Derėtų, pavyzdžiui, išsiaiškinti, kurie tikimybės atspalviai dominuoja lietuvių kalboje ir kokios raiškos priemonės yra dažniausiai vartojamos. Remiantis preliminariais anksčiau atlikto tyrimo duomenimis, nustatyta, kad tarp lietuviškų modalinių žodžių⁶ dažniausi yra GAL, BEVEIK, GALBŪT, o tarp beasmenių veiksmažodžio formų GALIMA/NEGALIMA, BŪTINA (Usonienė 2004, 82t.), nors, žinoma, išsami analizė turėtų apimti modalinių žodžių dažnio palyginimą su modalinių veiksmažodžių dažniu.

Kaip žinia, dvikalbiai anglų-lietuvių kalbų žodynai laikosi leksinio tapatumo principo ir siūlo tik to paties atrodymo veiksmažodžio formas antrajai reikšmei žymėti. Pažiūrėkime, kaip sprendžia šį klausimą vertėjai, t. y. ką rodo lygiagrečių tekstynų medžiaga, surinkta iš grožinės literatūros vertimų.

4. Rezultatai

Pateikiami ir aptariami tik kai kurie svarbiausi tyrimo rezultatai. Pirmoji lentelė rodo bendriausius kokybinius ir kiekybinius tyrinėjamų veiksmažodžių tapatumo parametrus abiejuose tekstynuose. Matyti, kad leksinis tapatumas, atitinkantis dvikalbių žodynų informaciją, vidutiniškai siekia tik apie 50% rastų lietuviškame vertime atitikmenų. Kitą pusę sudaro nulinio tapatumo atvejai, kurių apie 20% yra kompensuojama įvairiais kitais raiškos būdais.

1 lentelė. **Anglišų veiksmažodžių SEEM ir LOOK atitikmenų lietuviškame vertime procentinis dažnio palyginimas dviejuose tekstynuose: LYG_{A-LT} ir LA-LT** Haris Poteris

SEEM ir LOOK	LA-LT ^{Haris Poteris}		LYG _{A-LT}	
	A _{originalas} : 240	LT _{vertimas}	LT _{vertimas}	A _{originalas} : 136
Bendras skaičius				
Leksiniai atitikmenys		37%	53%	
Nulinis ekvival. Ø LT		63%	47%	
Kompensavimo atvejai		17%	21%	

⁶ Šiame straipsnyje nėra sprendžiamas klausimas, kas yra modalinis žodis, modalinis įterpinys, dalelytė ar parentezė.

Pavyzdžiai iš lygiagretaus Hario Poterio tekstyno puikiai iliustruoja 1-oje lentelėje pateikiamus duomenis, kai angliško SEEM atitikmenys lietuviškame vertime yra REGIS, LYG IR, TARSI:

Originalo tekstas (anglų kalba) LA-LT _{Haris Poteris}	Vertimas (lietuvių kalba) LA-LT _{Haris Poteris}
1:30 <i>"It certainly seems so," said Dumbledore.</i>	seems regis 1:30 – Regis , taip, – atsakė Dumbldoras.
1: 31 <i>Professor McGonagall flinched, but Dumbledore, who was unsticking two lemon drops, seemed not to notice.</i>	seemed lyg ir 1:31 Profesorė krūptelėjo, bet Dumbldoras, atkrapštydamas du ledinukus, lyg ir nepastebėjo .
3:7 <i>They stared at each other, seeming to have forgotten that Harry and Dudley were still in the room.</i>	seeming tarsi 3:7 Jie spoksojo vienas į kita tarsi pamiršę, kad kambaryje dar yra Haris su Dudliu.
1:19 <i>As he had expected, Mrs. Dursley looked shocked and angry.</i>	Ø LT 1:19 looked Kaip jis ir manė, ponia Dursli supyko ir susijaudino.

Privalu atkreipti dėmesį, kad daugiau kaip 80%⁷ visos angliško veiksmažodžio SEEM vartosenos atvejų abiejuose tekstynuose sudaro šio veiksmažodžio komplementacijos variantai su finitiniais ir nefinitiniais sakiniais bei keletas parentezės atvejų. Tuo tarpu lietuviškame vertime esantis veiksmažodis ATRODYTI dažniau vartojamas kaip „negrयोji jungtis“ 58%, jo vartoseną su finitiniais KAD komplemento sakiniais yra apie 42%. Taigi tikimybės reikšmę turintis ATRODYTI vertimuose randamas rečiau, nors dabartinėje lietuvių kalboje jam tai labiau būdinga (palyginkite su jau anksčiau minėtu 61%, kuris apskaičiuotas ATRODYTI konkordanse iš Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno. Reikia pastebėti, kad toks kiekybinis skirtumas atsiranda dėl to, kad šis lietuviškas veiksmažodis dažnai pasirenkamas atitikmeniu tais atvejais, kai angliška originale yra pateikiamas tiesioginių subjektyvių išpūdžių apibūdinimas ar vertinama kažkieno išvaizda. Tuomet vietoj angliško veiksmažodžio BŪTI (nulinis variantas – ØA) vertime įterpiamas ATRODYTI, pavyzdžiui:

Originalo tekstas (LYG _{A-LT})		Vertimas (LYG _{A-LT})
<i> <s>"What are these books like?"</s> </i>	ØA	<i> <s>-- Kaip atrodo tos knygos?</s> </i>
<i><s>Nearly everyone was ugly, and would still have been ugly even if dressed otherwise than in the uniform blue overalls.</s></i>	ØA	<i><s>Beveik visi žmonės atrodė bjaurūs, bjaurūs jie atrodytų net ir tada, jei visus aprengtum ne tais vienodais mėlynais kombinezonais.</s></i>

⁷ Apskaičiuota, kad Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne esančiame lygiagrečiame tekstyne (LYG_{A-LT}), SEEM kaip tikimybės veiksmažodžio vartoseną yra 78%, o lygiagrečiame Hario Poterio tekstyne (LA-LT_{Haris Poteris}) tokie atvejai sudaro 85%.

Bet tai ne tikimybės reikšmė ir detaliau⁸ tokie atvejai šiame darbe nebus analizuojami.

Toliau antroje lentelėje bus pateikti rezultatai apie lietuviško ATRODO atitikmenis angliško originalo tekste. Čia svarbu pastebėti, kad gana dažnai (apie 29%) vertime pasirenkamas lietuviškas veiksmažodis ATRODYTI, kai originale visai nėra SEEM veiksmažodžių. Neretai ATRODYTI yra angliškų nuomonės ir mentalinių veiksmažodžių atitikmuo (10%). Kitas labai dažnai vartojamas nulinio tapatumo kompensavimo variantas lietuviškame vertime yra TARSİ. Jo konkordanse tarp įvairių atitikmenų yra net 39% SEEM veiksmažodžių, o jo visišką leksinį tapatumą (AS THOUGH/AS) sudaro tik 22%.

2 lentelė. Lietuviško vertimo ATRODO ir TARSİ atitikmenų angliškame originalo tekste procentinis dažnis

LYG _{A-LT}	Leksiniai atitikmenys	Kompensuojamasis tapat. (mentaliniai vksm) Ø A _{originalas} → LT-įterpimas	Visiškas nulinis tapat. Ø A _{originalas}
ATROD* 201	56% <i>seem, look, appear</i>	29% <i>feel, think, believe, suppose, say</i>	15%
TARSİ 62	22% <i>as though/as/like</i>	48% (SEEM vksm.: 39%) (a sort of, almost: 9%)	30%

Pavyzdžiai, iliustruojantys 2-oje lentelėje pateikiamus duomenis apie ATRODO:

Originalo tekstas (Ø A)	Vertimas: ATRODO
<s>Perhaps that was less true when you were actually in their hands.</s>	Ø A <s>Gal patekus į jų rankas atrodo nebe taip.</s>

⁸ Norėtusi tik pabrėžti, kad bendras leksinis tokių veiksmažodžio ATRODYTI įterpimo atvejų skaičius lygiagrečiame tekstyne (LYG_{A-LT}) siekia 44%. Kaip atitikmuo ATRODYTI dažniausiai pasirenkamas (29% iš minėtų 44%) verčiant tokius veiksmažodinius junginius su daiktavardžiais, kaip:

<i>have, give</i>	<i>a, the</i>	FEELING, SENSATION, IMPRESSION, AIR, ILLUSION
‘turėti’, ‘duoti’	<i>artikelis</i>	‘jausmas’, ‘pojūtis’, ‘įspūdis’, ‘išvaizda’, ‘iliuzija’

<s>He **had the air of** a doctor, a teacher, even a priest, anxious to explain and persuade rather than to punish.</s></p>

ØA

<s>Jis **atrodė kaip** gydytojas, mokytojas, netgi kaip kunigas, labiau linkęs paaiškinti ir įtikinti negu bausti.</s></p>

<s>She was used to judging people by their faces, and it seemed natural to her that Winston should believe O'Brien to be trustworthy on the strength of a single flash of the eyes.</s>	seemed Ø A believe	<s>Ji buvo įpratusi vertinti žmones iš veido, ir jai atrodė natūralu, kad Vinstonui O'Brajenas vien dėl jėgos, žybsinčios akyse, atrodo patikimas.</s>

Pavyzdžiai, iliustruojantys 2-oje lentelėje pateikiamus duomenis apie **TARSI**:

Originalo tekstas		Vertimas: TARSI
<p><s>He paused as though he expected Winston to speak.</s>	A _{as though}	<p><s>Jis nutilo, tarsi laukdamas Vinstoną prabylant.</s>
<s>The room was a world, a pocket of the past where extinct animals could walk.</s>	Ø A	<s>Tas kambarėlis buvo tarsi pasaulis, tarsi praeities kampelis, kur dar vaikšto išnykę gyvūnai.</s>
<s>She seemed to have become completely spiritless.</s>	Ø A _{seemed to}	<s>Pasidarė tarsi visai besielė.</s>
<s>The person, whoever it was, gave a small cough, evidently as a prelude to speaking.</s>	Ø A _{evidently}	<s>Tas žmogus kostelėjo, tarsi ruošdamasis pokalbiui.</s>
<s>As soon as the door had shut behind her he appeared to forget her existence.</s>	Ø A _{appeared to}	<s>Vos tik Džulija išėjo, jis tarsi pamiršo jos egzistavimą.</s>

5. Rezultatų aptarimas

Šios bandomosios kontrastyvinės studijos rezultatai gana netikėti ir įdomūs. Pirmiausia galima gana drąsiai neigti nuomonę, kad originalo kalba labai sąlygoja vertėjo pasirinkimą. Kaip matyti, tikimybės veiksmažodžių atžvilgiu tai nėra lemiamą, nes leksinio tapatumo procentas yra nedidelis. Tarpkalbiniu aspektu nulinis tapatumas yra gana universalus bruožas. Aijmer kontrastyvinio tyrimo duomenimis, švediško VIS-ST ('atrodo') nulinis tapatumas angliškame tekste siekia apie 16,9 % (Aijmer 1996, 411), o VÄL ('turbūt'/'galbūt') – 38% (Aijmer 1996, 415). Johansono apskaičiavimais, angliško veiksmažodžio SEEM ('atrodyti') nulinis tapatumas norvegų kalbos tekste yra 16 % (Johansson 2001, 238). Galimas įvairus tokios situacijos aiškinimas: arba yra tarpkalbinių tikimybės sąvokos konceptualizacijos skirtumų, arba tikimybės veiksmažodžių semantinis potencialas įvairiose kalbose yra skirtingas, arba kalbų leksinės ir struktūrinės raiškos galimybių spektrai nesutampa. Kaip pavyzdys galėtų būti tokie atvejai, kai lietuviško vertimo tekste įterpiama modalumą žyminti dalelytė, o angliškame originalo tekste turime nežymėtą išpūdžio variantą, t. y. vartojama neutrali veiksmažodinė jungtis BE ('būti') ir nevartojami jokie modalumo ar modalinimo (hedging) elementai, pavyzdžiui:

Originalo tekstas (Ø A)	Vertimas (LT – įterpimas)
<s> <i>The room was a world, a pocket of the past where extinct animals could walk.</i> </s>	<s> <i>Tas kambarėlis buvo tarsi pasaulis, tarsi praeities kampelis, kur dar vaikšto išnykę gyvūnai.</i> </s>

Antra, kompensuojamojo tapatumo atvejais galima kalbėti apie dalinį tapatumą, atsirandantį dėl tarpkalbinių struktūrinių skirtumų arba dėl kalbinės konceptualizacijos specifikos. Kalba visai kitaip „supranta“ ir skaido tikimybę. Kitas labai svarbus šio reiškinių aspektas yra tai, kad lietuviškų atitikmenų įvairovė vertime akivaizdžiai rodo aptariamą sąvokos kompleksinę prigimtį, nors dvikalbiai žodiniai šiemis reikšmės aspektams beveik neskiria dėmesio. Pavyzdžiui, tokie dažni lietuviški atitikmenys, kaip TARSI, LYG IR leidžia teigti, kad abejonės elementas sietinas su pojūčiais gaunamos informacijos nepatikimumu, nes ji tarsi a priori yra deformuota, todėl vertinama kaip subjektyvi. Taigi abejonės pagrindas yra gauto jutiminio ar mentalinio įspūdžio teisingumo vertinimas. Tuo tarpu pasirenkant MATYT, REGIS, akcentuojamas numanymas, atsargus prognozavimas, paremtas sprendimu.

Trečia, atrodo galima preliminariai teigti, kad lietuviško tikimybės veiksmažodžio ATRODYTI semantinėje struktūroje dominuoja subjektyvaus sprendimo/nuomonės elementas, todėl subjektyvaus įspūdžio kontekste pirmenybė vertime teikiama modalinio žodžiams TARSI ar pan. Tai hipotetiškas teiginys, kurį reiktų patikrinti surinkus didesnės apimties lygiagretųjų tekstyną.

6. Apibendrinimas

Darbe apžvelgta tik keletas pagrindinių tikimybės veiksmažodžių tarpkalbinių kiekybinių ir kokybinių skirtumų bei panašumų. Trumpai aptarta tapatumo vertime problema, kuri netapatinama su vadinamuoju „tiesioginiu“ leksiniu tapatumu, ir analizuojamas kompensavimo turinys ir forma. Atkreipiamas dėmesys į pačios tikimybės sąvokos kompleksiskumą, kuris tarsi suteikia galimybę vertėjams pasirinkti savo strategiją ir taktiką siekiant perteikti visą jos atspalvių turtingumą skirtingų struktūrų kalbose.

Kompensuojamojo tapatumo atvejais galima kalbėti apie dalinį tapatumą, atsirandantį dėl tarpkalbinių struktūrinių skirtumų arba dėl kalbinės konceptualizacijos specifikos. Egzistuoja kalbinė tikimybės sąvokos supratimo specifika, kitaip tariant, panašu, kad kalbos šiek tiek skirtingai „skaido“ tikimybę. Remiantis abiejų tekstynų duomenų analize, galima daryti prielaidą, kad lietuvių kalbai nėra svarbi tikimybės gradacija. Kaip rodo kalbinė medžiaga, angliško veiksmažodžio SEEM atitikmenimis pasirenkami žodžiai, reiškiantys ir didesnį, ir mažesnį tikimybės laipsnį, pavyzdžiui: TIKRIAUSIAI, MATYT, RODOS, KO GERO ir pan., pavyzdžiui:

<p><s>What seemed like a long time passed.</s>	<p><s>Praslinko tikriausiai gana ilgas laiko tarpas.</s>
<p><s>There did not seem to be anything more to say.</s>	<p><s>Daugiau lyg ir nebebuvo apie ką kalbėti.</s>

Kontrastyviniai tyrimai, paremti lygiagrečių tekstynų duomenimis, gali padėti paaiškinti tarpkalbinius reikšmės ir formos ypatumus, atkreipti dėmesį į egzistuojančias vertimo problemas ir būti naudingi vertimo studijoms, vertėjų bei mokymo medžiagos rengimui. Tokio pobūdžio analizė itin svarbi ir reikšminga leksikografinėi praktikai.

VERBS OF PROBABILITY IN ENGLISH AND LITHUANIAN: IN SEARCH OF EQUIVALENTS

Summary

The paper looks at the qualitative and quantitative parameters of equivalence between English verbs of probability SEEM, APPEAR (LGSWE 1999: 708, 977) and their Lithuanian translation equivalents. The focus of the pilot study is on the following types of structures:

English (BNC)	Lithuanian (CCLL)
JY0 1825 <i>And they seemed to be old friends.</i>	<i>Man atrodo, tebesu paauglė.</i>
CGE 887 <i>She appeared a quick learner.</i>	<i>Kol avižos auga, laukas atrodo žalias.</i>

The data for the translation corpus have been compiled from fiction (Rowling 2000), the British National Corpus (<http://www.natcorp.ox.ac.uk/>), the Corpus of the Contemporary Lithuanian Language and the Parallel English-Lithuanian corpus (<http://donelaitis.vdu.lt>), monolingual/bilingual dictionaries and grammar books. The purpose of the analysis is to compare the syntactic and semantic potential of the given verbs in the two languages to mark stance and to express speaker's uncertainty. The paper aims to see what alternatives/decisions are preferred by translators and how much they are influenced by the source language, which might contribute to the discussion of the notion of equivalence in translation.

DUOMENŲ ŠALTINIAI

- BNC – Britų nacionalinis tekstynas (<http://www.natcorp.ox.ac.uk/>)
DLKT – Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas (<http://donelaitis.vdu.lt>)
LYG_{A-LT} – DLKT lygiagretusis tekstynas (<http://donelaitis.vdu.lt>)
LA-LT_{Haris Poteris} – J. K. Rowling, 2000, Haris Poteris ir išminties akmuo, Vilnius, Alma Litera (iš anglų k. vertė Z. Marienė), orig. „Harry Potter and the sorcerer’s stone“.
LKŽe – Lietuvių kalbos žodynas (<http://www.lkz.lt/startas.htm>)
Piesarskas B., 1999, The English-Lithuanian dictionary, Vilnius.
Piesarskas B., B. Svecevičius, 1997, Lithuanian-English dictionary, Vilnius.

LITERATŪRA

- Aijmer K., 1980, Evidence and the declarative sentence, Stockholm.
- Aijmer K., 1996, Swedish modal particles in a contrastive perspective, – Contrastive semantics and pragmatics: Meanings and representations, I, ed. by K. Jaszczolt and K. Turner, Oxford etc., 393–427.
- Aijmer K., 1997, I think – an English modal particle, – Modality in Germanic languages, ed. by T. Swan & O. J. Westvik, Berlin etc., 1–47.
- Austin J.L., 1962, Sense and sensibilia, Oxford.
- Balkevičius J., 1998, Lietuvių kalbos predikatiinių konstrukcijų sintaksė, Vilnius.
- Dixon R.M.W., 1992, A new approach to English grammar, on semantic principles, Oxford.
- Holvoet A., A. Judžentis, 2003, Sintaksiinių ryšių tipai, – Sintaksiinių ryšių tyrimai, red. A. Holvoet, A. Judžentis, Vilnius, 11–35.
- Johansson S., 2001, The English verb *seem* and its correspondences in Norwegian: What seems to be the problem, – A wealth of English. Studies in honour of Göran Kjellmer, ed. by K. Aijmer, Göteborg, 221–245.
- Johansson S., 2003, Viewing languages through multilingual corpora, with special reference to the generic person in English, German, and Norwegian, – Languages in contrast, IV 2, 2002–2003, 261–280.
- LGSW 1999 – Longman grammar of spoken and written English, ed by D. Biber, S. Johansson, G. Leech, S. Conrad, E. Finegan, Harlow.
- Simon-Vandenberg A-M., 1999, The semantics of English FIND in contrast with Dutch VINDEN, – Thinking English grammar. To honour Xavier Dekeyser, Professor emeritus, ed. by G. A. J. Tops, B. Devriendt, S. Geukens, Leuven, Paris, 409–424.
- Usonienė A., 2003, Extension of meaning: Verbs of perception in English and Lithuanian, – Meaning through language contrast: The Cambridge Papers, I, ed. by K. M. Jaszczolt, K. Turner. (Pragmatics and beyond, new series, 99), Amsterdam/Philadelphia, 193–220.
- Usonienė A., 2004, Modalumas anglų ir lietuvių kalbose: forma ir reikšmė, Vilnius.
- van der Auwera J., E. Schalley, J. Nuyts, 2005, Epistemic possibility in a Slavonic parallel corpus – a pilot study, – Modality in Slavonic languages, New perspectives, ed. by B.Hansen & P. Karlik, München, 201–217.

Aurelija USONIENĖ
Anglų filologijos katedra
Vilniaus universitetas
Universiteto 5
LT-01513 Vilnius
Lietuva
[aurelia@usonis.lt]